

Avots: Wikimedia Commons

Djego Rivera. “Šodienas un rītdienas pasaule” (1935), Mehiko Tautas pils sienas gleznojuma fragments

Darbs un kapitāls

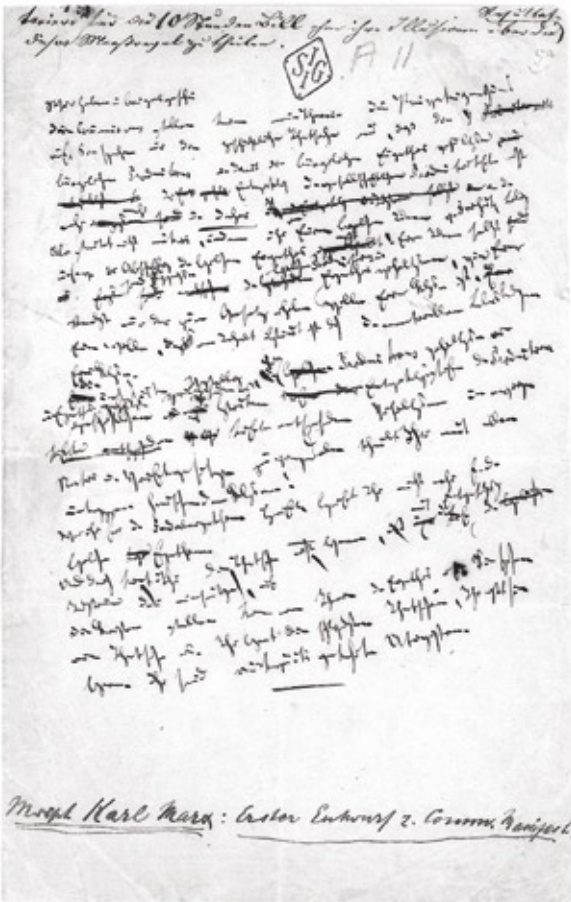
Karlam Marksam – 200

Andris Šuvajevs

Šī gada 5. maijā apritēja 200 gadi kopš dzimis Karls (jeb kā latviski *iegājies* – Kārlis) Markss. Postpadomju valstīs, tostarp Latvijā, Marksa vārdu dažs piemin nelabprāt, tomēr daudzviet pasaulē viņa jubileja tika atzīmēta ar cieņpilnu prieku, uzsverot vācu domātāja ārkārtīgi lielo ietekmi uz notikumiem pasaulē pēdējo divsimt gadu laikā. Marksa darbi joprojām ir obligāta lasāmviela sociālo zinātņu pirmā kursa studentiem Lielbritānijā, Francijā un citās zemēs, kur ne viens vien profesors ir veltījis savu mūžu viņa ideju iztīrījumam.

Marksa teksti ir patiesa klasika, jo tajos paustās atziņas turpina rast atbalsi dažādu sociālo slāņu ļaudīs un asajai kritikai, ko Markss izvērs pret kapitālismu, joprojām ir nopietns pamats. Tiesa, pats Markss savos darbos vēl neizmanto vārdu “kapitālisms”. Šī termina izcelsmi parasti saista ar Vernera Zombarta 1902. gadā publicēto tekstu *Der moderne Kapitalismus*, tomēr Markss savā *magnum opus* “*Das Kapital*” simtiem lappušu garumā pie-sauc Kapitālu kā noteicošo 19. gadsimta politiskās ekonomikas elementu. Šodienas pasaule, protams, atšķiras no tās, kurā dzīvoja Markss, bet, ja viņš brīnumainā kārtā nonāktu mūsdienās, tad, iespējams, viņu visvairāk pārsteigtu fakts, ka globālā proletariāta revolūcijas nav īstenojusies. Taču arī patlaban netrūkst balsu, kas turpina brīdināt, ka kapitālisma sistēma nevarēs darboties mūžīgi. Tāpēc, par spīti aizspriedumiem, ir svarīgi atgriezties pie Marksa iedibinātās intelektuālās tradīcijas, lai saprastu, kāpēc viņa ieskatā kapitālisms ir lemts neizbēgamai pārveidei.

Avots: Wikimedia Commons

UNESCO programmas “Pasaules atmiņa” starptautiskajā reģistrā ir iekļauta K. Marksa un F. Engelsa “Komunistiskās partijas manifesta” manuskripta lappuse un K. Marksa “Kapitāla” pirmizdevums ar autora piezīmēm lappušu malās

Šis patiesībā nav viegls uzdevums, jo Marksa vārds un intelektuālais devums ir apauguši ar tik daudzām nozīmēm, ka viņa tēls kļuvis teju mītisks. Postpadomju sabiedrībā piesaukt Marksu ir gluži vai politiska pašnāvība, lai gan kapitālisma negatīvos aspektus nereti visstiprāk izjūt tieši šeit. Daudziem Marksa vārds asociējas ar “komunismu” un vīziju par pasauli, kur ik uz soļa seko orveliskā *domu policija*. Citiem vārdiem, Marksa atziņas tiek identificētas ar rietumniecisko PSRS interpretāciju. Šāds skatījums nav bez pamata, jo padomju elite bija noteicošā Marksa tēla *mītiskotāja*. Tomēr pats Markss diez vai būtu devis svētību padomiskajam režīmam. Gan sevi uzskatīdams par revolūcijas teorētiķi, Markss necentās ieskicēt nākotnes komunistiskās sabiedrības institūcijas – zināma tik vien kā populārā frāze, ka cilvēks varēs “no rīta medīt, pēc pusdienas zvejot, vakarā nodarboties ar lopkopību, pēc maltītes kritizēt”*. Markss necieta utopistus, kuri izfantazēja dažādas sociālas shēmas un pēc tam centās tās ieviest dzīvē. Viņaprāt, kapitālisma transformācijai jānotiek tā iekšējo pretrunu dēļ un tā tad jābūt spontānai.

Viens no Marksa mitoloģizācijas galvenajiem iemesliem ir tas, ka publika viņa darbus nelasa. Turklāt arī tie cilvēki, kuri tos lasa, bieži viņu nesaprot. Reiz Markss, reaģējot uz kļūdainu viņa ideju interpretāciju, pat izteicās, ka viņš neesot nekāds marksists. Marksa teksti ir sarežģīti, pilni ar jēdzieniskiem konceptiem, kas mūsdienās vairs netiek lietoti. Markss raksta hēgeliskajā dialektiskās metodes tradīcijā, spēlējoties ar vārdu nozīmēm un to izvērsumiem, savērpjot domu tīklus, kas plešas daudzos virzienos. Izprast Marksa teorijas nav viegli, tomēr svarīgi ikvienam, kurš vēlas rast atbildi uz jautājumu, kā tas var būt, ka ļaudis smagi strādā, tomēr bagātāki netop. Markss ir joprojām vienīgais pēdējās divsimtgades teorētiķis, kurš spējis pamatoti izskaidrot šo paradoksu. Mūsdienās jebkura esošās kapitālistiskās sistēmas kritika neizbēgami saistās ar kādu viņa ideju, taču ir svarīgi nošķirt Marksa politiskās ekonomikas teoriju no marksisma ideoloģijas uzslāņojumiem.

Marksa koncepcijas pamats ir *darba vērtības teorija*. Viņš meklē atbildi uz jautājumiem par to, vai preču cenas ataino to patieso vērtību un no kurienes šī vērtība rodas. Klasiskie ekonomisti, sākot ar Adamu Smitu un Deividu Rikardo, argumentē, ka preču vērtība rodama darbā, kas ieguldīts to ražošanā. Ja krēsla izgatavošana prasa trīs stundas, bet krekla uzšūšana – vienu stundu, tad krēsls būs attiecīgi trīs reizes vērtīgāks par kreklu. Tomēr, atšķirībā no Smita un Rikardo, Markss saka, ka šis vienādojums nav tik viennozīmīgs. Ja nu kādam īpaši talantīgam cilvēkam krēsla izgatavošana prasa tikai vienu stundu? Vai tad šis krēsls būs tikpat vērtīgs kā kreklis? Marksa ieguldījums darba vērtības teorijā ir viņa ideja par *sabiedriski nepieciešamo darba daudzumu*. Tā norāda, ka preces vērtību nosaka tas, cik *vidēji* daudz darba ir nepieciešams šāda veida preču izstrādē. Pat ja kādam amatniekam izdodas pagatavot krēslu ātrāk nekā citiem, tā vērtība ir mērāma trīs stundu darbā,

* Markss K. Vācu ideoloģija. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība. 36. lpp.

Foto: Dreamstime

K. Marksa dzimtajā namā Trīrē, Vācijā, tagad atrodas viņa memoriālais muzejs

jo vidēji sabiedrībā šim darbam nepieciešamas trīs stundas. Svarīgi atzīmēt, ka Markss veido teoriju nevis par *cenām*, bet – par *vērtību*. Daudziem Marksa kritiķiem patīk apgalvot, ka viņa teorija ir nepareiza, jo, lūk, esot arī dārgas preces, piemēram, dimanti, kuru ražošanā ieguldītais laiks nav liels. Tā ir kļūdaina Marksa teorijas interpretācija. Viņš necenšas izskaidrot, kā kapitālists nosaka preces cenu. Viņš vēlas izstrādāt teoriju, kas ļaus gāzt kapitālisma sistēmu.

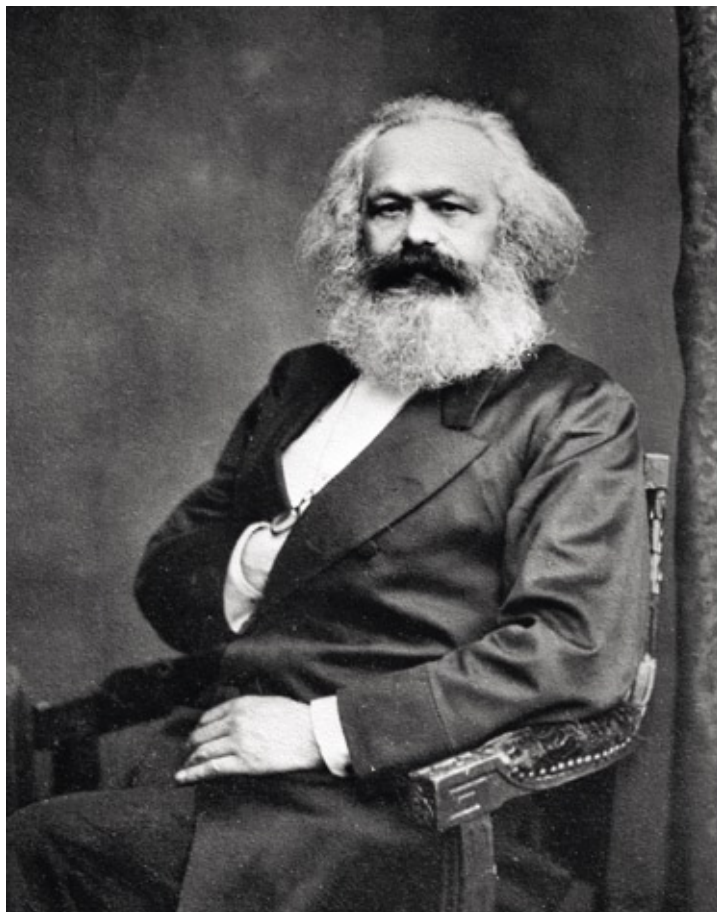
Markss kritizē citus politiskās ekonomikas teorētiķus par to, ka viņi nespēj paskaidrot, no kurienes rodas peļņa. Ja jau preču cenas ataino to patieso vērtību un ikviens cilvēks saņem algu, kas precīzi ataino viņa darba vērtību, tad kāpēc sabiedrība neizbēgami sadalās bagātajos un nabagajos? Atbilde ir meklējama konceptā par *virsvērtību*. Markss argumentē, ka kapitālisma politiskā ekonomika pamatojas uz virsvērtības radīšanu, kas ir kapitālistu peļņas avots un noteicošais ekspluatācijas elements šajā ekonomiskajā sistēmā. Virsvērtība ir tā preces cenas daļa, kas pastāv virs tās patiesās vērtības. Atsaucoties uz Marksa piemēru, iztēlosimies, ka, teiksim, plauktu ražotnē ikviens strādnieks strādā astoņas stundas. Strādnieki saņem noteiktu algu, kuras apmērs ļauj viņiem reproducēt savu darbaspēku – paēst, apmaksāt izdevumus par mājokli, nopirkt dažas patēriņa preces utt. Markss raksta, ka kapitālisti vienmēr centīsies nemaksāt vairāk par šo limitu, kas, protams, arī jāreķina vidēji. Ja strādniekam ir nepieciešamas sešas stundas, lai nopelnītu iztikas minimumu, tad atlikušās divas stundas viņš velta virsvērtības radīšanai. Citiem vārdiem, par šīm divām stundām darbinieks algu nesaņem un faktiski strādā par brīvu tikai un vienīgi darba devēja – kapitālista labā. Markss pielīdzina kapitālismu un algotu darbu verdzībai, jo šādas ekonomiskās sistēmas pamatā ir *neapmaksāts darbs*. Ja strādniekam ir nepieciešamas sešas stundas, lai saražotu noteiktu daudzumu plauktu un nopelnītu sev nepieciešamo iztiku, tad tieši tik ilgi viņam arī būtu jāstrādā. Turpretī kapitālistam šāda sistēma nebūtu izdevīga, jo no kurienes tad rastos viņa “alga”? Markss apgalvo, ka šis ekspluatācijas elements arī ir vienīgais kapitālistu peļņas avots.

Tomēr, ja kapitālisma un verdzības ekonomiskās sistēmas ir tik cieši saistītas, kur iezīmējas to atšķirība? Markss raksta, ka kapitālisma specifika rodama vispārēja darba tirgus izveidē (vēlāk to analizēs cits ekonomiskās vēstures zinātnieks Karls Polanji). Mūsdienās vispārēja darba tirgus pastāvēšana tiek uztverta kā norma. Lielākā daļa cilvēku, ieguvuši izglītību, nonāk situācijā, kurā viņu vienīgais “kapitāls” ir pašu darbaspēks. Neoklasiskie ekonomisti to eifēmiski dēvē par “cilvēkkapitālu”, bet Markss, iespējams, par to vien pavīpsnātu. Bija nepieciešami vairāki gadsimti, līdz izveidojās sistēma, kurā vairums cilvēku ir *spiesti* strādāt algotu darbu. Te gribu uzsvērt tieši sistēmas represīvo elementu, jo standarta ekonomiskā teorija paredz, ka darbaspēks ir brīvs un cilvēks var brīvi izvēlēties, kur viņam strādāt, turpretī Markss argumentētu, ka fundamentālāka brīvība – brīvība *nestrādāt* algotu darbu – praktiski nepastāv. Šis ir svarīgs Marksa teorijas aspekts. Kapitālismā darbs

Foto: Wikimedia Commons

Ženija fon Vestfālena (Marksa) ap 1830. gadu

Karls Markss 1875. gadā

tiek vispārināts: preces vērtība balstās laikā, kas ieguldīts tās ražošanā, savukārt laiks kļūst par faktoru, kas ļauj salīdzināt dažāda veida darbus. Piemēram, krēsla izgatavošana un ēdiena gatavošana ir kvalitatīvi atšķirīgi darbi, tomēr to vērtību var salīdzināt laika vienībās. Tā *subjektīvas atšķirības* kļūst *objektīvi vienādas*. Šo procesu nosaka vispārēja darba tirgus eksistence.

Markss pats mēdza jokot, ka nav neviena cita autora, kurš būtu tik daudz rakstījis par naudu un kuram pašam šis naudas nav. Markss iesāk "Kapitālu" ar naudas teorijas izklāstu; vēlāk tā viņam palīdz pamatot, kā agrākās ekonomiskās sistēmas transformējās kapitalismā. Šīs teorijas pamatpremisa ir aptuveni šāda: kapitalisma sistēmas centrā atrodas nauda. Marksa terminoloģijā nauda ir vispārējais ekvivalents, kas rodas maiņas procesā, kurā tiek salīdzinātas dažādu preču vērtības. Piemēram, es vēlos apmainīt telefonu pret datoru. Šajā piemērā telefons ir vērtības ekvivalentā forma, proti, datora vērtība tiek noteikta attiecībā pret telefonu. Attiecīgi, dators ir vērtības relatīvā forma. Jebkuru maiņas procesu raksturo divas puses: viena iemieso ekvivalento, otra – relatīvo vērtības formu. Ja maiņas procesi tiek vispārināti un to intensitāte palielinās, tad *neizbēgami* rodas prece, kas kalpo kā *vispārējais ekvivalents* jeb vērtību mērs visām pārējām aprītē esošajām precēm. Marksa dzīves laikā šī prece, protams, bija zelts. Lai maiņas procesā noteiktu dažādu preču vērtību attiecībā pret zeltu, pašam zeltam nav jābūt klātesošam, līdz ar to Markss norāda uz divējādām naudas funkcijām: tā ir vērtību mēraukla un arī maksāšanas līdzeklis (vēlāk citi ekonomisti naudai piedēvēs arī trešo funkciju – vērtības uzkrāšanas līdzeklis). Kopumā Marksa naudas teoriju mēdz saukt par *prečnaudas teoriju*.

Naudas parādīšanās ievieš jaunu aspektu maiņas procesos. Līdz tam maiņas procesus var raksturot kā Prece-Nauda-Prece jeb P-N-P: cilvēks saražo precī, apmaina to pret vispārējo ekvivalentu jeb naudu, ko savukārt izmanto, lai iegādātos citu precī. Kapitalisms rada jaunu iespēju: piedalīties apmaiņas procesos, nevis lai iegūtu citas preces, bet gan – lai iegūtu *naudu*. Markss kritizē klasiskās ekonomikas teorētiķus, piemēram, Žanu-Batistu Seju, kurš apgalvo, ka pieprasījums vienmēr būs vienāds ar piedāvājumu jeb ka ikviena saražotā prece vienmēr atradīs pircēju. Markss parāda, ka, tā kā apmaiņa iedalās divās daļās – precē, kas pārtop naudā, un naudā, kas pārtop precē, tad parādās jauna veida vērtība – *maiņas vērtība*. Parādās iespēja uzkrāt naudu, izņemot to no aprites, kas paredz to, ka precei var neatrasties pircēji. Naudas uzkrāšanas fenomens vēlāk kļuvis svarīgs Džona Keinsa teorijā par ekonomiskajām krīzēm.*

* Markss nebūt neuzskata, ka agrākās sabiedrības raksturo tikai un vienīgi P-N-P shēma. Patiesībā viņš norāda uz to, ka šāda tipa maiņas procesi bija raksturīgi *starp* kopienām, nevis to iekšienē. Kļūdās tie ekonomisti, kuri uzskata, ka sākotnējais sabiedrības ekonomikas modelis ir barteris jeb Prece-Prece, jo sabiedrības iekšējos maiņas procesus raksturo attiecības, kas ir balstītas kredītā. Šos Marksa ekonomiskās teorijas aspektus mēdz piemirst, lai gan tie ir vēsturiski precīzi un Markss bija viens no retajiem klasiskās politiskās ekonomikas teorētiķiem, kurš neuzturēja mītu par barteru kā sabiedrības sākotnējo ekonomisko attiecību formu.

Foto: Bruno Braquehais, Wikimedia Commons

Barikāde Voltēra ielā, Parīzē, pēc tam, kad to 1871. gada maija Asiņainajā nedēļā (*La semaine sanglante*) ieņēmis Versaļas valdības karaspēks

"1871. gada 18. marta rītā Parīzi uzmodināja dārdoši saucieni "*Vive la Commune!*" Kas tad ir šī Komūna, šī sfinksa, kas uzdeva tik grūtu mīklu buržuā prātam?"*

Parīzes Komūna (*La Commune de Paris*) bija radikāla tautas pašpārvaldes iekārta, kas izveidojās pēckara krīzes apstākļos un pastāvēja laikā no 1871. gada 18. marta līdz 28. maijam. Tautas sacelšanās sākās 15. martā, kad ģenerāļa Lekomta vadītā regulārās armijas vienība ieradās Monmartrā konfiscēt nacionālās gvardes lielgabalus un saņēma pavēli atklāt uguni uz sanākušo pilsētnieku pūli – karavīri arestēja daļu virsnieku, ģenerāli nošāva. 26. martā nacionālās gvardes Centrālā komiteja izsludināja vispārējās Komūnas padomes vēlēšanas, kurās pirmo reizi Eiropas vēsturē piedalījās visi pilngadīgie iedzīvotāji (vīrieši). Ievēlētā Komūnas padome bija gan likumdevējs, gan izpildinstitūcija. Tā pasludināja politiskās pārliecības, vārda un pulcēšanās brīvības, īstenoja vairākas sociālās un ekonomiskās reformas, tostarp apturēja parādu procentu maksu un parādnieku īpašuma izūtrupēšanu (piemēram, lombardos iekļātais apģērbs, grāmatas un darba instrumenti atdodami to īpašniekiem bez maksas, ja manta iekļāta par summu, kas mazāka par 20 frankiem). Tika arī noteikts, ka ārlielbā dzimušiem bērniem ir tādas pašas tiesības kā likumīgā laulībā dzimušajiem u.tml. Tika aizliegts nakts darbs maiznīcās, atvilkumi no algas, noteikta minimālā alga; īpašnieku pamestajos uzņēmumos ļāva veidot strādnieku kooperatīvus, lai atjaunotu ražošanu. Pirmās komunāru sadursmes ar valdības spēkiem sākās jau aprīļa sākumā, un to norise lielā mērā noteica turpmākās pretstāves raksturu: visus gūstā kritušos komunārus valdības spēki nošāva uz vietas, pat neīstenojot formālu lauka kara tiesas procesu, kas izsauca ne mazāk asiņainu atbildes reakciju. 21. maijā Versaļas valdības armija ielauzās pilsētā, lai likvidētu komūnu. Parīze bija nocietināta ar barikādēm, ko piesedza aizmugurē izraktas tranšejas. Sākās nedēļu ilgas ielu kaujas. Pēdējie komunāri pilsētas centrā nolika ieročus 28. maijā. Parīzes komūnas iespaidā Francijā netika atjaunota monarhija, bet saglabāta t.s. Trešā Republika, un īstenotas sociālās reformas, piemēram, visi pilngadīgie pilsoņi (vīrieši) ieguva vēlēšanu tiesības.

* Markss K. Pilsoņu karš Francijā. K. Markss, F. Engels "Darbu izlase", 2. sējums. Rīga, Avots. 235. lpp.

Tā kā preču apmaiņas process iedalās divās daļās, tad rodas iespēja šīs maiņas ceļā iegūt naudu. P-N-P shēma pārtop N-P-N' shēmā, kur nauda (N) tiek izmantota, lai iegādātos preces, kas tiek pārdotas par lielāku summu (N') nekā sākotnējais pirkums. Šī shēma raksturo kapitālisma būtību. Tiklīdz tā kļūst par sistēmas pamatu, mainās sociālās attiecības kopumā. Preču vērtību nosaka nevis to lietojuma vērtība, bet gan to maiņas vērtība. "Kapitāla" ievadā Markss norāda tieši uz šo abu vērtību atšķirību, kuras atklājumu viņš piedēvē sev. Marksa skatījumā katrai precei piemīt divas vērtības, kas ir pretrunā viena ar otru. (Šajā analizē var labi saskatīt hēgeliskās dialektikas ietekmi.) Katrai precei ir tās lietojuma vērtība, tās lietderīgums pircējam, kurš to izmanto savu materiālo vajadzību apmierināšanai. Tomēr katrai precei ir arī tās maiņas vērtība, kas tiek izteikta vispārējā ekvivalentā jeb naudā. Maiņas vērtība abstrahē lietojuma vērtību un apslēpj darbu, kas ieguldīts preces ražošanā. Tā kā, pēc Marksa domām, kapitālisma sistēmas pamatīpašība ir vispārējs darba tirgus, kurā vairumam cilvēku vienīgā pārdodamā prece ir pašu darbaspēks, tad ražošana iegūst jaunu iedabu – tā tiek organizēta, pamatojoties uz preces maiņas vērtību (un nevis tās lietojuma vērtību). Kapitālisti iegulda Naudu, lai nopirktu ražošanas līdzekļus (ieskaitot darbaspēku) un tādējādi saražotu Preci, kas pēc tam tiks pārdota, lai atkal iegūtu Naudu (N-P-N'). Sabiedrības ekonomiskie spēki tiek organizēti, nevis lai apmierinātu cilvēku materiālās vajadzības, bet gan lai palielinātu preču maiņas vērtību. Šajā shēmā strādnieki kļūst par maiņas vērtības upuriem – šī tēze ir pamats Marksa *atsvešinātības* teorijai.

Tā kā strādniekiem nav noteikšanas pār sava darba augļiem un ražošanu nosaka preču maiņas vērtība, tad sabiedrībā kopumā maiņas attiecības tiek uztvertas kā *ārēji* spēki. Markss sev ierastajā dialektiskajā manierē argumentē, ka maiņas procesi kļūst neatkarīgi no strādniekiem, kaut arī paši strādnieki kļūst aizvien atkarīgāki no maiņas procesiem. Saražotās preces iegūst *objektīvu* dimensiju, jo tajās tiek salīdzināts nevis subjektīvi ieguldītais darbs, bet abstraktā formā izteikts darbaspēks. Sociālās attiecības starp ražotājiem tiek uztvertas kā attiecības starp lietām, starp saražotajām precēm. Iegādājoties precī veikalā, mēs redzam tās cenu, tās *objektīvo* vērtību, nevis cilvēkus, kuri šo precī radīja. Maiņas vērtība mystificē sociālās attiecības, kas bija priekšnosacījums preces izveidei, un apkārtējā pasaule tiek uztverta caur lietu – nevis cilvēku – prizmu. Šādi izpaužas preču fetišisms. Šī teorija saucas ar Marksa reliģijas kritiku, jo atsvešinātības rezultātā cilvēki piešķir subjektīvas īpašības nedzīvām lietām un *lietiskas* īpašības cilvēkiem. Subjektīvu īpašību piedēvēšana necilvēciskām būtnēm, protams, ir daudzu reliģiju iezīme. Markss redz, ka kapitālismā norisinās līdzīgi procesi: cilvēki sāk ticēt, ka viņu liktenis ir atkarīgs no neredzamajiem Tirgus spēkiem, ka naudai un lietām ir sava autonoma virzība utt. Un tieši tāpēc, viņaprāt, materiālās ražošanas procesu izskaidrojums ir katras nākotnes revolūcijas būtisks priekšnosacījums – cilvēkiem ir jāizprot apstākļi, kuros viņi dzīvo, un pēc tam tie jāmaina.

Līdztekus virsvērtības teorijai Markss iztirzā arī *relatīvās virsvērtības* pastāvēšanu. Lai samazinātu ražošanas izmaksas un tādējādi sekmētu peļņas pieaugumu, kapitālisti nemitīgi attīsta jaunas tehnoloģijas, kas tiem ļauj palielināt ražošanas produktivitāti. Kapitālisti nemitīgi meklē veidus, kā pārspēt citus konkurentus, tomēr pārsvara brīži ir īslaicīgi, jo konkurenti drīz pārņem vai atdarina jaunās tehnoloģijas, tā atkal izlīdzinot spēku samēru. Relatīvā virsvērtība rodas nevis no strādnieku ekspluatācijas, bet gan no kapitālistu savstarpējas konkurences. Tomēr strādniekiem šie procesi neko labu nesola – viņu skatījumā kapitālisti aizvieto cilvēku roku darbu ar mašīnām, kas spēj ražot ātrāk un efektīvāk. Tā rodas Marksa slavenā *industriālā rezerves armija* – proletārieši, kuriem nav darba, bet kuru eksistence ļauj kapitālistiem samazināt algas nolīgtajiem strādniekiem. Mūsdienās šī relatīvās virsvērtības teorija ļauj izskaidrot sabiedrībā ik pa laikam uzviļņojošās bažas, ka tehnoloģisko inovāciju rezultātā daudzus darbus pārņems roboti un augs bezdarbnieku skaits. Markss parāda, ka šāda veida bažas ir kapitālisma sistēmas pamats.

Markss arī parāda, ka 19. gadsimtā valdošā pretruna starp darbu un kapitālu nekad neatrisināsies par labu strādniekiem. Ja ekonomiskie apstākļi ir slikti, tad kapitālisti nepirks strādnieku darbaspēku. Ja tie ir labi, tad strādnieki tiks nolīgti un preču ražošanas daudzums palielināsies – tas novedīs pie *tehnoloģiskām inovācijām*, strādnieki zaudēs cīņā ar mašīnām un savstarpēji konkurēs par atlikušajām darba vietām. Ražošanas tempam palielinoties, preču tiks saražots par daudz, tas novedīs pie krīzes un vispārēja bezdarba. Grozies kā gribi, strādnieki nevar kļūt turīgi sistēmā, kurā viņiem pieder tikai pašu darbaspēks un kurā viņu algas apmērs tiek noteikts attiecībā pret vispārpieņemto dzīves kvalitāti un tās izmaksām – *nevis* attiecībā pret viņu saražoto preču izmaksām. Palielinoties darba ražīgumam, tā augļi nonāk kapitālistu kabatās, līdz ar to sasniegumi zinātnē un tehnoloģiju jomā darbojas nevis par labu strādniekiem, bet gan kapitālistiem, kuri kontrolē darba samaksu. Rezultāts ir vispārēja sociālo attiecību atsvešināšanās, kurā darbs tā veicējam kļūst par svešu, ārēju un nospiedošu spēku.

Tomēr Markss šajā sistēmā saredz fundamentālas pretrunas, kas, viņaprāt, novedīs pie neizbēgamas kapitalisma transformācijas komunismā. Šīs pretrunas ir vairākas un dažādas, tāpēc pieminēšu tikai pāris zināmākās. Pirmkārt, Markss trešajā "Kapitāla" sējumā norāda uz *krītošu peļņas likmi*. Galu galā cilvēki, kuri pērk saražotās preces, ir tie paši strādnieki. Ja kapitālisti pārdos preces par cenu, kas pārsniegs strādnieku algu līmeni, tad strādnieku pirktpēja lēnām samazināsies, kas novedīs pie preču pieprasījuma lejupslīdes. Kapitālisti nemitīgi izjūt konkurences spiedienu un cenšas samazināt strādniekiem algas, bet tas galu galā samazina arī viņu peļņu. Viens no šīs situācijas risinājumiem ir finanšu pakalpojumi. Samazinātās strādnieku algas tiek aizstātas ar plaši pieejamiem kredītiem: mūsdienās patēriņa kredīts faktiski dzen uz priekšu visu ekonomisko sistēmu. Taču arī šis risinājums reiz kļūs par problēmu – tiklīdz cilvēki vairs nespēs atmaksāt savus parādus, tā kreditešana apstāsies un atkal iestāsies vispārēja krīze.

Visbeidzot, visas šīs ekonomiskās un finanšu krīzes novedīs pie tā, ka tikai daži no tirgus spēlētājiem būs spējīgi spēli turpināt. Markss labi zināja aksiomu, ka konkurence noved pie monopoliem, jo lielākie kapitālisti nopērk mazākos, tā konsolidējot varu pār tirgu un nosakot cenas pēc sirds patikas. Monopoli norāda uz dramatiski sabiedrības polarizāciju – vieniem pieder viss, otriem nepieder nekas. Mūsdienās globālā arēnā šis process tiek conceptualizēts kā *1% pret 99%*. Skaitliskais pārsvars ir darbaspēka pusē, un, iespējams, Marksa pareģojums tiešām piepildīsies. **E&P**